

Зінаїда КЛИМИШИНА

*краєзнавець, архівіст, генеалог-консультант,
м. Кам'янець-Подільський*

ДОЛЯ ЛЮДИНИ І РЕПРЕСІЇ (ІСТОРІЯ РОДИН САВЕНКІВ ТА НАЩАДКІВ ПОЛУБОТКА І КАПНІСТІВ)

Листопад 2018 року – це ще одна віха історії України. Минуло 100 років із того часу, як наша держава отримала незалежність. Дуже недовго тривала побудова нашої вільної Батьківщини. Лише в 1991 році Україна стала нарешті вільною, але боротьба за визнання і свободу землі українців не припиняється ось уже 27 років.

Виросло нове покоління молодих, вільних громадян, але минуле все ще має занадто багато білих плям, які чекають детального дослідження.

Листопад 2018 року збігається ще з однією трагедією України – це Голодомор 1932–1933 рр. Багато країн світу визнали, що це був геноцид українського народу. Не можна не згадати і про голод 1921–1923 рр., про голод 1946–1947 рр.

Однак документального підтвердження цих періодів історії нашої держави залишилось дуже і дуже мало, як і про репресії проти громадян України. Все було засекречено і знаходилося на зберіганні в секретних фондах архівів, не тільки Радянської України, але й на території теперішньої сусідньої держави – Російської Федерації.

Якщо за роки незалежності України владою нашої держави зроблено дуже багато для відкритого доступу роботи і дослідження документів, то у російських архівах навпаки: засекречені документи, що були частково відкриті для істориків в 90-х роках ХХ століття.

Важко повірити, але політика Радянського Союзу в період Голоду 1932–1933 рр., репресій 1937–1939 рр. пізніше була використана гітлерівською Німеччиною у відношенні до радянських військовополонених, простих

громадян радянської України, для знищення інших національних меншин, що проживали на окупованій території Молдови, країн Балтії, Західної України і Західної Білорусії, а також на території окупованої Польщі.

Найбільша трагедія ХХ століття якраз припадає на так звані «криваві землі» (за книгою американського історика Тімоті Снайдера «Криваві землі. Європа між Гітлером і Сталіним»).

В Україні немає жодної родини, якої б не торкнулися події 1933 року. Це був апогей нелюдських страждань, якому передували намагання знищити волю, свободу і гідність простих жителів країни, які не хотіли коритися радянській владі. Непокора тривала десятиліттями від часу більшовицького перевороту 1917 року.

Спочатку був голод 1921–1922 рр., потім колективізація (насильне примушення організувати колективні господарства – колгоспи), потім репресії 1932–1933 рр. разом із насильною реквізицією не тільки вирощеного у полі врожаю, а взагалі всіх продуктів харчування.

Художні твори, засоби масової інформації, спогади очевидців, розповіді внуків і правнуків тих, хто пережив Голодомор залишаються у пам'яті майбутніх поколінь. Однак слід знати і про те, як важко далась можливість донести до громадян України хоча б частину правди про ті часи. За роки існування СРСР, за версією радянського керівництва, офіційних радянських істориків, голод – це наслідок великого неврожаю, саботажу колгоспників та куркулів, що не хотіли здавати зерно під час хлібозаготівлі. Репресивний апарат, засоби масової інформації та офіційна пропаганда (радіо, газети, політичні години та політінформації) спрямовувались на роботу політпрацівників підприємств, установ, навчальних закладів, кожного громадянина. Непокірні переслідувались і зазнавали репресій.

На той час сім'ї були багатодітними і у випадку арешту батьків багато дітей потрапляли до дитячих будинків, шкіл-інтернатів або під піклування дідусів,

бабусь, дядьків і тіток, або ж взагалі залишались у родині із старшими дітьми, яким могло ледь виповнитись 14–15 років. Доля таких дітей до цього часу не розкрита в історичних дослідженнях.

За роки незалежності України вийшло всього-на-всього кілька книг про життя дітей, батьки яких були репресовані радянською владою. Однією з таких книг є документальна повість журналіста Мар'яна Красуцького та доктора історичних наук Віктора Прокопчука «Михайло Савенко: час і доля» (ФОР Сисин Я.І., вид. «Абетка», 2014). Це спогади родини Михайла Савенка, його сина Дмитра Савенка, а також магістерська робота магістра Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Дмитро Савенко надав інформацію про свого батька Михайла Михайловича Савенка. Дмитро Михайлович – засновник благодійного фонду «Міст» імені Михайла Савенка.

Подібним фондом, що займається вивченням історії України і власного родоводу, є фонд родини Капністів у місті Харкові, який очолює Радомира Капніст, донька відомої радянської акторки кіно і театру Марії Ростиславівни Капніст. Всі ці дослідження проводились на рівні генеалогічних розвідок в архівах, краєзнавчих музеях, спогадах членів родини, відомостях з мережі Інтернет, розповідях колег по роботі, близьких друзів і знайомих.

Результатами пошукової роботи є любительські інформаційні фільми, краєзнавчі і пізнавальні лекції, презентації книг, благодійні заходи. Зустрічі із учнями, студентами, творчими колективами. Допомогу дітям і внукам таких родин надавали в основному краєзнавці, але все це важко визнати рівнем справжнього наукового дослідження. Вже на початкових етапах перегляду справ виявляються цікаві деталі: документи мають фрагментарний характер, не пов'язані між собою, знаходяться у різних архівах і установах не тільки України, але й Росії. У цих країнах різний підхід до вивчення історичних подій, різні умови отримання документів та їх опрацювання, також висвітлення теми у наукових роботах та засобах масової інформації. Слід зауважити і той факт, що

отримані відомості часто пересікаються з іншими документами про долю інших дітей, але вся ця інформація стосується однієї події – арешту, перебування в неволі або розстрілу батьків.

Репресивна система Радянського Союзу мала одну мету: діти повинні були стати опорою радянської влади та забути про домашнє, сімейне виховання. Влада викорінювала генетичну пам'ять народу. Однак це не вдалося: із часом дорослі діти починали цікавитись долею своїх родичів і передавали свої знання вже онукам.

Останнім часом на державному рівні цим питанням почав займатись Український інститут національної пам'яті. Співробітники записують усні спогади всіх знакових подій України за останні 100 років. Звичайно, що події визвольних змагань мають дуже мало документальних свідчень, а тому залишаються сімейні спогади. Документи стали доступними лише за останні навіть не 27 років, а лише за 15, і те, завдяки роботі Галузевого архіву СБУ. Кожен громадянин України та країн зарубіжжя може працювати із справами репресованих і розстріляних під час репресій у Радянському Союзі. У фондах підприємств, установ та навчальних закладів надійшли у вільний доступ документи секретних частин і документи з грифом «для службового користування», газети, книги і брошури закритих бібліотечних фондів. Під час так званих «польових досліджень» виявляються неймовірні факти з історії родин.

До прикладу: під час вивчення біографічних даних Михайла Савенка, стали відомі факти щодо інших двох родин з іншого регіону. Михайло Савенко, за словами членів родини, перебував у дитячому будинку села Лісоводи з 1944 року, а його батьки були репресовані. Пошук проводили за прізвищем «Савенко» і виявилось, що під таким прізвищем був розстріляний у 1938 році Михайло Олександрович Савенко із міста Лебедин Сумської області. Родинні зв'язки підтверджені не були, з'ясувалось, що родина Савенків із Лебедина

пов'язана із родинами Василенків та Харченків із села Михайлівка Лебединського району Сумської області. Село Михайлівка – родинний маєток гетьмана Павла Полуботка, який пізніше в XIX ст. перейшов, як посаг у власність графів Капністів.

Інформація про історію цих родин отримана із різних доступних джерел: інтернет, матеріалів обласного краєзнавчого музею Сумської області, районного краєзнавчого музею села Михайлівка Лебединського району Сумської області, родинних спогадів сім'ї Василенків, газети «Киевские ведомости» за 1996 рік, спогадів про Маршала Радянського Союзу Віктора Харченка, отриманих від Володимира Тарасова, сина генерала-полковника Олексія Тарасова, заступника Віктора Харченка, повідомлень колишнього наукового співробітника Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, з інших статей та повідомлень у ЗМІ за 1991–2018 рр.

Село Михайлівка (до 1917 року – Харківська губернія, Лебединський повіт) – родовий маєток нащадків гетьмана Павла Полуботка та графів Капністів.

Батьки відомої кіноакторки Марії Ростиславівни Капніст: мати – Анастасія Дмитрівна Байдак (1896–1944) із родини козацького атамана Івана Сірка; батько – граф Ростислав Ростиславович Капніст (1890–1921) із родини поета Василя Васильовича Капніста. Графи Капністи та нащадки козацького атамана Івана Сірка, гетьмана Павла Полуботка зробили великий внесок в утвердження національної та культурної спадщини України.

Вивчення та дослідження меценатської діяльності стало більш поглибленим лише після 1991 року. Крім того, дипломат Петро Васильович Капніст виступав за надання автономії Україні у складі Російської імперії. Результати цих історичних розвідок досить широко висвітлені в мережі Інтернет. Документи знаходяться в краєзнавчих музеях Сум, Харкова, державних обласних архівах Сум, Харкова, Полтави (село Обухівка – родовий маєток Капністів), Сімферополя, історичному архіві Росії (Санкт-Петербург).

Багато з родин репресованих також зазнали репресій або ж змушені були виїхати закордон.

Графи Капністи володіли найбільшим конезаводом на Слобожанщині. В 1932–1933 рр. на базі конезаводу створили племінне господарство великої рогатої худоби в Лебединському районі (хутір Байрак, село Токарі, село Бережки – передмістя міста Лебедин). Проіснувало це господарство один рік. В 1934 році його ліквідували, а співробітників господарства звинуватили в контрреволюційній діяльності. Серед розстріляних – головний бухгалтер Михайло Савенко – селянин з села Токарі, Артем Савенко та інші.

Долі родин цих людей майже невідома: діти і внуки мало що знають про події 1932–1933, 1937–1939 рр. і не мають бажання згадувати і розпитувати про ті часи. Ймовірно, що частина документів знаходиться також і в архіві заповідника «Михайлівська цілина», розташованого у Лебединському районі Сумської області.

Діти заарештованих за контрреволюційну діяльність батьків, онуки з родин Василенків, Харченків, Савенків, Савченків, Литвиненків, ймовірно, потрапили до дитячих будинків, шкіл-інтернатів, але довести ці факти документально надзвичайно важко. Вихованцям таких закладів свідомо змінювали їх місце народження, прізвище, ім'я, по батькові. Дітей відправляли у державні заклади освіти та охорони здоров'я, виправні колонії для неповнолітніх не тільки за місцем проживання в Україні, а і в інші населені пункти Радянського Союзу.

У селі Михайлівка (8 км від райцентру – міста Лебедин, 10–15 км – від заповідника «Михайлівська цілина», де випасали коней з конезаводу, а потім дрібну домашню худобу з племінного господарства союзного підпорядкування) члени родини графів Капністів до 1917 року не проживали (їх маєток знаходився у селі Обухівка Полтавської губернії). Навідувалися у село Михайлівка лише у господарських справах і зрідка на відпочинок влітку. Всім

господарством маєтку розпоряджався управляючий. До складу маєтку входив не лише конезавод, а й інші будівлі.

На кошти графів Капністів побудована церква. Її закрили ще у 20-х роках ХХ ст., але не зруйнували. Приміщення впродовж тривалого часу використовувалось як сільський клуб. Новий будинок культури збудували в 60-ті роки ХХ ст. Церкву знищили (підірвали) на початку 80-х років минулого століття. Чому і для чого? – питання риторичне і не має однозначної відповіді. Потреби у руйнуванні вже не було навіть з політичних мотивів, адже останні руйнування культових споруд відбувались ще за часів Хрущова. Зі слів мешканців Михайлівки, до підриву причетна харківська міліція, хоча уже на той час село Михайлівка належало за адміністративно-територіальним поділом до Сумської області.

Також на кошти графів Капністів була збудована школа і лікарня. До нашого часу крім деяких приміщень конезаводу, школи та лікарні, частково зберігся флігель від будинку управляючого. У господарських приміщеннях конезаводу при радянській владі розмістили машинно-тракторну станцію, а однотурбінна гідроелектростанція в 60-х роках ХХ століття ще працювала (побудована Капністами на початку минулого століття).

За часів радянської влади, в першу чергу, утисків зазнавали люди, котрі обслуговували господарство, родина управляючого, ті, хто працював на конезаводі, вчителі місцевої школи, лікарі, агрономи, ветеринари.

Генеалогічні дослідження роду гетьмана Полуботка розпочались ще на початку ХХ століття. Тоді майбутній міністр народної освіти УНР Микола Василенко склав родовід нащадків козацького отамана Івана Сірка та гетьмана Павла Полуботка. У цьому списку імена видатних діячів культури та мистецтва, відомих людей, як Російської імперії, так і Радянського Союзу. В 1996 році, за інформацією газети «Киевские ведомости», до списку входило понад 500 осіб. Найвідоміші прізвища з списку – Немирович-Данченко, Сологуби, Рильські та

інші. Є у цьому списку і прізвища нинішніх мешканців сіл Михайлівка – Василенків та Харченків. Маршал інженерних військ колишнього Радянського Союзу Віктор Харченко походить з міста Лебедин Сумської області.

В місті Кам'янці-Подільському у 1967 році маршал Харченко відкривав військове училище. Після смерті Віктора Харченка (за офіційною версією, він загинув під час катастрофи у гелікоптері над Білорусією), військовому училищу було присвоєно його ім'я. Уже за часів незалежності в Кам'янці-Подільському одна з вулиць міста була названа на честь відомого військового діяча СРСР, нащадка славного роду гетьмана Полуботка – Віктора Харченка.

Багато інформації про рід Капністів та Полуботків зібрано у громадському об'єднанні «Товариство графів Капністів» у Харкові. Очолює об'єднання донька Марії Ростиславівни Капніст – Радослава. Однак ще залишається багато білих плям, невідомих фактів з історії цих відомих в Україні та світі родин, які ще чекають на своїх дослідників.

***Резюме.** У розвідці розповідається про долю нащадків відомих українських родин Полуботків та Капністів у трагічні 1930-ті роки.*

***Ключові слова:** Капністи, Полуботки, Савенко.*